

Henryk Popiołek

Z problematyki upadłości spółdzielni

Palestra 7/10(70), 35-45

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z problematyki upadłości spółdzielni

I. Podstawy ogłoszenia upadłości spółdzielni

1. Artykuł 1 prawa upadłościowego przewiduje dwie podstawy ogłoszenia upadłości. Pierwszą, podstawową przyczyną jest zaprzestanie płacenia długów przez kupca, które „nie jest istotą pewnego stanu majątkowego,” lecz tylko „objawem niewypłacalności”², jako trwałej (art. 2 pr. upadł. — *a contrario*) gospodarczej niemożności wyrównania płatnych zobowiązań. Ta niemożność zaś „może być następstwem małej płynności aktywów”.³ Przyjęcie przez prawo upadłościowe jako podstawy ogłoszenia upadłości stanu faktycznego zaprzestania płacenia długów przez dłużnika zamiast „abstrakcyjnego pojęcia niewypłacalności” usunęło konieczność „dostosowywania do tego pojęcia różnych stanów faktycznych”⁴, gdyż zaprzestanie płacenia długów „stanowi o końcu istnienia handlowego”.⁵

Artykuł 87 § 1 (dawny art. 85 ustawy z 1920 r., utrzymany w dosłownym brzmieniu w ustawie z 1961 r.), jest odpowiednikiem art. 1 § 1 prawa upadł. Użyte w nim określenie „niewypłacalności” należy więc interpretować jako trwałe zaprzestanie płacenia długów.

Artykuł 1 § 2 prawa upadł. ustanawia ponadto przyczynę ogłoszenia upadłości osób prawnych; przyczyną tą jest nadmierne zadłużenie, które istnieje wówczas, „gdy majątek ich nie wystarcza na zaspokojenie długów”. Sytuacja taka zachodzi wtedy, gdy strata bilansowa przewyższyła fundusze własne, o czym mówi — jeśli chodzi o spółdzielnie — art. 86 ustawy z 1920 r. (art. 82 po nowelizacji z 1949 r.), albo gdy strata bilansowa pochłonęła część kapitału zakładowego, co ma miejsce w stosunku do spółek z ogr. odpow. (art. 253 k.h.), lub kapitału akcyjnego, co ma miejsce w spółkach akcyjnych (art. 430 k.h.).

2. Przy rozważaniach na temat nadmiernego zadłużenia istotną rzeczą jest wyjaśnienie tego, co oznacza majątek w rozumieniu prawa upadłościowego. „Majątek jest pojęciem ekonomicznym”⁶ i stanowią go „pozycje czynne (...), tj. wszelkie przedmioty stanowiące własność upadłego i wszelkie przysługujące upadłemu prawa majątkowe”.⁷ W ujęciu przepisów prawa upadł. (np. art. 1 § 2, 5 § 2, 9 § 2, 13, 18 § 1, 19, 20 i inne) majątek masy upadłości stanowią wyłącznie aktywa bilansu, będące lokatą funduszy bądź kapitałów własnych osoby prawnej oraz jej zobowiązań figurujących w pasywach bilansu. Część aktywów bilansu osoby prawnej (spółdzielni), będąca równoważnikiem jej funduszy własnych, stanowi majątek własny. Utrata tej części majątku spółdzielni jest równoznaczna z utratą jej fun-

¹ Dla odróżnienia numeracji przepisów ustawy o spółdzielniach podawany jest w artykule rok opublikowania ustawy (lub jej nowelizacji) przy każdym powołanym przepisie, a więc „ustawa z 1920 r.” Dz. U. z 1934 r. Nr 55, poz. 495), „ustawa z 1949 r.” (Dz. U. z 1950 r. Nr 25, poz. 232) oraz ustawa z 1961 r. (Dz. U. z 1961 r. Nr 12, poz. 61) — w zasadzie bez podawania roku.

² Dr O. Buber: Polskie prawo upadłościowe, 1936, s. 20.

³ S. Wróblewski: Ustawa o spółdzielniach, 1921, s. 119.

⁴ Dr J. Korzonek: Komentarz prawa upadłościowego, 1935, s. 4.

⁵ L. Łodziński i A. Natanson: Upadłość, 1931, s. 28 (S.A. Lyon, 4.I.1929).

⁶ Jw. poz. 2, s. 35.

⁷ Jw. poz. 4, s. 79.

duszów własnych, tzn. funduszów: zasobowego, udziałowego i specjalnych. Błędne więc jest przyjmowanie — w znaczeniu bilansowym — że majątkiem spółdzielni lub innej osoby prawnej są jej fundusze własne figurujące w pasywach, a nie ich rzeczywisty równoważnik majątkowy figurujący w aktywach bilansu.⁸

Wyjaśnienie pojęcia „majątku” pozwala na właściwe zrozumienie istoty nadmiernego zadłużenia. Polega ono na tym, że majątek osoby prawnej nie wystarcza na zaspokojenie jej długów⁹ — w odróżnieniu od niewypłacalności, której może nie być mimo nadmiernego zadłużenia.¹⁰

3. Ustęp 1 art. 86 ustawy z 1920 roku regulował stan tzw. „niewypłacalności kwalifikowanej”.¹¹ Mianowicie nie wystarczała prosta przewyżka bilansowa stanu biernego (pasywów) nad stanem czynnym (aktywami), lecz bilans musiał wykazać utratę części majątku spółdzielni, będącą lokatą (równoważnikiem) wszystkich jej funduszów własnych „z wyjątkiem rezerwy na amortyzację”. Dalsze ustępy tego przepisu utraciły swą aktualność, nie zachodzi więc potrzeba ich rozważania (już nowela do ustawy o spółdzielniach z 1949 r. usunęła dodatkową odpowiedzialność członków). Treść pierwotnego ust. 1 art. 86 wskazywała w zasadzie na szczególnego rodzaju nadmierne zadłużenie, którego konsekwencją mogła być niewypłacalność, czyli „gospodarcza niemożność wyrównania płatnych zobowiązań”¹² spółdzielni, a więc zaprzestanie wypłat.

Przepis art. 86 w powiązaniu z art. 58 i innymi ustawy z 1920 r. dyktował organom spółdzielni kroki zapobiegające upadkowi spółdzielni, której niezdrowy stan majątkowy wskazywał na niebezpieczeństwo zaprzestania wypłat.¹³

Ustawa z 1961 r. utrzymała bez zmian treść dawnego art. 86.¹⁴ Przepis ten nie był zsynchronizowany z obowiązującym od 1934 r. prawem upadłościowym. W szczególności ustawa z 1961 r. zachowała określenie „niewypłacalność” (której objawem, jak podkreślono wyżej, jest zaprzestanie płacenia długów, a nie pewien stan majątkowy), ale dawne dwa odrębne przepisy art. 85 i ust. 1 art. 86 ustawy z 1920 roku połączyła w jednym art. 87. Zawiera on w § 1 dawny art. 85 i w § 2 dawny art. 86 ust. 1. Jednakże przepis art. 87 uległ istotnej — nietrafnej moim zdaniem — zmianie, która suponuje istnienie niewypłacalności spółdzielni, gdy jej fundusze własne nie wystarczają „na zaspokojenie wszystkich zobowiązań”, a nie na pokrycie straty bilansowej, jak było poprzednio.

Ustawa z 1961 r. wprowadziła ponadto nowy § 3 art. 87, w myśl którego walne zgromadzenie może uchwalić dalsze istnienie spółdzielni niewypłacalnej, jeżeli

⁸ Uwidaczanie w pasywach bilansu funduszów własnych jest prawidłowe z punktu widzenia techniki bilansowej, „denn dadurch ist ersichtlich, ob mit den Aufwendungen Gewinn erzielt wurde oder nicht” (B. Fellman: Der Konkurs der Gesellschaft m.b.H.u. ihrer Mitglieder nach schweizerischem Recht, Sursee 1947, s. 73 oraz podobnie: Der Grosse Brockhaus, t. II, 1929 s. 719).

⁹ Jw. poz. 2, s. 22 i poz. 4, s. 7.

¹⁰ B. Stelmachowski: Prawo upadłościowe ziem zachodnich, 1932, s. 48. Podobnie prawo francuskie: jw. poz. 5, s. 1.

¹¹ Jw. poz. 2, s. 22.

¹² Jw. poz. 3, s. 119.

¹³ Przepisy o podobnej treści zawierało również prawo spółdzielcze innych krajów, a w szczególności ustawy: austriacka z dnia 9 kwietnia 1873 r. (RGBl. Nr 70) w § 84 i niemiecka z dnia 4 lipca 1868 r. w § 48 i 51 (M. Łysakowski: Przewodnik dla spółek pożyczkowych, 1870 r.), które stanowiły podstawę organizowania i działalności spółdzielni w b. zaborach austriackim i pruskim i które wskazywały na niewypłacalność lub nadmierne zadłużenie jako na przyczynę upadłości.

¹⁴ Treść ta jest następująca: „Ogłoszenie upadłości spółdzielni następuje w razie jej niewypłacalności”.

wskazuje „środki umożliwiające wyjście jej ze stanu niewypłacalności”.¹⁵ Przepis ten odnosi się w zasadzie do § 1 art. 87, gdyż § 2 nie reguluje stanu „niewypłacalności”, lecz tylko pewne symptomy możliwości jej powstania. Przy braku nadmiernego zadłużenia nie może istnieć niewypłacalność, gdy spółdzielnia nie zaprzestała płacenia swoich zobowiązań, przy czym w myśl art. 2 prawa upadł. „krótkotrwale wstrzymanie płacenia długów wskutek przejściowych trudności nie jest podstawą ogłoszenia upadłości”. Natomiast nadmierne zadłużenie określone w § 2 art. 60 ustawy z 1961 r. (łągodzącego treść art. 1 § 2 i 5 § 2 prawa upadł.) wskazuje na niebezpieczeństwo niewypłacalności, mimo że spółdzielnia nie zaprzestała płacenia długów. Walne zgromadzenie członków jest w tym wypadku uprawnione do podjęcia uchwały o przeprowadzeniu sanacji spółdzielni, przy czym uchwała w tym względzie nie „wymaga zatwierdzenia przez właściwy centralny związek” — w przeciwieństwie do uchwały podjętej w trybie § 3 art. 87, który ma zastosowanie przy istnieniu niewypłacalności spółdzielni (art. 87 § 1 ustawy z 1961 r.).

Utrzymanie dosłownej treści art. 85 ustawy z 1920 r. w nowej ustawie — mimo wskazanego wyżej jego niesynchronizowania z prawem upadłościowym — mogło być podyktowane dążeniem do utrzymania tradycyjnego kryterium (podstawy) ogłoszenia upadłości, przyjętego w naszym ruchu spółdzielczym od około stu lat.

Artykuł 87 § 2 nie określa w zasadzie przesłanek nadmiernego zadłużenia. Nie może go być, gdy spółdzielnia nie ma straty, a jej pasywa łącznie z funduszami własnymi mają pełne pokrycie w realnym majątku ujętym w aktywach bilansu — bez względu na to, czy fundusze własne spółdzielni wystarczają na „zaspokojenie wszystkich zobowiązań” spółdzielni.

Porównanie funduszy własnych z funduszami obcymi ma znaczenie statystyczne, dając w ten sposób obraz działalności spółdzielni.

Zwiększenie funduszy własnych spółdzielni, a zwłaszcza funduszu udziałowego, wpływa dodatnio na rozwój spółdzielni, wzmacnia bowiem więź członków z działalnością spółdzielni na skutek ich większego ekonomicznego związania z jej pracą, a ponadto wpływa na zmniejszenie kosztów spółdzielni (odsetek od jej zobowiązań), co z kolei wpływa na zwiększenie rentowności. Jednakże porównanie funduszy własnych z zobowiązaniami nie może stanowić kryterium do przyjęcia stanu nadmiernego zadłużenia czy też niewypłacalności, jak to ujmuje § 2 art. 87 ustawy z 1961 r. Obecna treść tego przepisu rozumiana dosłownie prowadziłaby do upadłości większości spółdzielni, gdyż korzystają one z kredytów,¹⁶ których wysokość w bilansach przewyższa ich fundusze własne. Ale tylko liczebne z tych spółdzielni wykazują straty bilansowe, przy czym straty te często nie powodują niewypłacalności spółdzielni.

Zachodzi też sprzeczność między przepisem art. 87 § 2 ustawy z 1961 r. a treś-

¹⁵ Na środki takie wskazuje treść przepisu § 2 art. 60 ustawy z 1961 r. (art. 58 ust. 2 ustawy z 1920 r. i art. 61 § 2 ustawy z 1949 r.). Mianowicie walne zgromadzenie może uchwalić bezwzględną większością głosów wcześniejsze „wplacenie udziałów, niż to przewiduje statut” na pokrycie strat przewyższających fundusze własne; dawny ust. 2 art. 58 ustawy z 1920 r. wyraźnie powoływał ten przepis jako „sposób” (środek) wyjścia z groźby powstania niewypłacalności, czego nie czyni przepis § 3 art. 87 ustawy z 1961 r.

¹⁶ W pionie np. spółdzielczości spożywców przeciętny wskaźnik funduszy własnych w obrocie wynosił w 1959 r. 35,2% — przy ustalonym przez Ministerstwo Finansów minimum funduszy własnych w obrocie 25 lub 30% (Materiały III konfer. dla prac. nauki, 1961 r., s. 96 i 97).

cią przepisu art. 60 tejże ustawy, który głosi, że dopóki część pasywów spółdzielni stanowiąca jej zobowiązania znajduje pokrycie w majątku spółdzielni, dopóty zarząd nie ma obowiązku zwoływania walnego zgromadzenia członków dla podjęcia uchwały „zobowiązującej członków do wcześniejszego wpłacenia udziałów, niż to przewiduje statut” (art. 60 § 2) lub w sprawie „dalszego istnienia spółdzielni”.

Treść § 2 art. 87 nie uwzględnia istnienia majątku spółdzielni, mimo że — jak wykazano wyżej — wyłącznie aktywa (majątek) spółdzielni mają służyć „na zaspokojenie” jej zobowiązań.

De lege ferenda należy więc wysunąć postulat szybkiej zmiany przepisu art. 87 § 2 ustawy przez wstawienie po słowach „nie wystarcza na” słów „pokrycie straty” zamiast słów „zaspokojenie wszystkich zobowiązań”.¹⁷

Wprowadzając w § 2 art. 87 nowe kryterium nadmiernego zadłużenia — przewyżki „wszystkich zobowiązań” nad funduszami własnymi spółdzielni — ustawodawcy chodziło prawdopodobnie o część realnego majątku stanowiącego równoważnik funduszy własnych przy braku innego realnego majątku niewystarczającego na pokrycie wymagalnych zobowiązań spółdzielni, ale takie kryterium z tego przepisu nie wynika.¹⁸

Pojęcie masy upadłości określa art. 20 pr. upadł. jako majątek należący do upadłego „w dniu ogłoszenia upadłości” i nabyty „w toku postępowania upadłościowego” (por. także art. 110—121 i 202—216 prawa upadłościowego o likwidacji i podziale masy upadłości). Należy więc przyjąć, że masę upadłości stanowią

¹⁷ Przepis powyższy wywołał już trudności interpretacyjne, gdyż w komentarzu M. Gersdorfa i J. Ignatowicza do ustawy z 1961 r. w uwagach do art. 87 podano (art. 121 i nast.), że zamiast kryteriów przyczyn upadłości przewidzianych w art. 1 prawa upadł. art. 87 § 2 „przyjmuje dla spółdzielni stan niewypłacalności wtedy, gdy suma wszystkich funduszy spółdzielni (...) jest mniejsza od sumy wszystkich zobowiązań spółdzielni”. Wyżej uzasadniam pogląd, że taka sytuacja nie odpowiada stanowi niewypłacalności, lecz jest jedynie czynnikiem analizy bilansu spółdzielni z punktu widzenia stosunku jej funduszy własnych do zobowiązań oraz z punktu widzenia sposobu ulokowania tych funduszy (środków finansowych) w majątku spółdzielni. Nie jest więc trafne stanowisko, że art. 87 § 2 ustawy określa kryteria istnienia stanu niewypłacalności z § 1 tego przepisu. Dalej — komentatorzy przyjmują, że po to, by „zlikwidować stan niewypłacalności”, konieczne są „dodatkowe udziały”, które powinny stanowić taką kwotę, żeby „suma aktywów wystarczyła na pokrycie zobowiązań”, a ponadto że sąd „może badać szacunek aktywów bilansu” dla sprawdzenia istnienia niewypłacalności. Zachodzi m. zd. wewnętrzna sprzeczność w tych uwagach, boć przecież § 2 art. 87 rozstrzyga kwestię w ten sposób, że aktywa (majątek) spółdzielni mogą przewyższać jej wszystkie pasywa (fundusze własne i zobowiązania), bilans może być zamknięty dużą nadwyżką, spółdzielnia jest rentowna i gospodarczo dobrze prosperuje — a mimo to istniałby obowiązek postawienia na porządku obrad walnego zgromadzenia kwestii ogłoszenia jej upadłości tylko dlatego, że jej fundusze własne stanowią zaledwie ułamek jej zobowiązań. Dla przykładu podam dane cyfrowe z dwóch bilansów na dzień 31.12.1961 r. w banku spółdzielczym (SOP) w mieście wojewódzkim: nadwyżka bilansowa 373 tys. zł, fundusze własne 3 495 tys. zł, a suma zobowiązań wynosiła 11 169 tys. zł (stosunek 24% do 76%). W spółdzielni zaś handlowo-przetwórczej, działającej na terenie czterech województw: nadwyżka bilansowa 4 006 tys. zł, fundusze własne 6 893 tys. zł, a suma zobowiązań 37 197 tys. zł (stosunek 16% do 84%). Te przykłady najlepiej ilustrują wadliwość konstrukcji § 2 art. 87 ustawy z 1961 r., gdyż mimo katastrofalnego wprost stosunku funduszy własnych do obcych nie istnieje niewypłacalność ani nadmierne zadłużenie obu wymienionych w przykładach spółdzielni.

¹⁸ Niemieckie prawo spółdzielcze określa w § 121 istnienie nadmiernego zadłużenia odmiennie, aniżeli uczyniono to w art. 86 ust. 1 ustawy z 1920 r. w brzmieniu z 1949 r., choć w sposób nieco zbliżony do § 2 art. 87 naszej obecnej ustawy, jednakże przeciwstawia on „majątek” *Vermögen der Genossenschaft einschliesslich des Reservafonds und (...) Geschäftsguthaben*, który „Deckung der Schulden nicht ausreicht” długom.

tylko aktywa spółdzielni.¹⁹ W myśl art. 18 i 19 pr. upadł. na zaspokojenie zobowiązań upadłego służy cały jego majątek (określenie niemieckie *Sollmasse*) istniejący w chwili ogłoszenia upadłości (*Istmasse*) oraz ten majątek, którym upadły bezprawnie rozporządził po powstaniu niewypłacalności i co do którego wszczęto już kroki windykacyjne bądź w stosunku do członków organów upadłej osoby prawnej, bądź też w trybie art. 288—293 k.z. w myśl art. 55 pr. upadł.

II. Czynności przed ogłoszeniem upadłości i odpowiedzialność za ich zaniedbanie

1. Wyżej omówiono przesłanki przedmiotowe (stan majątkowy) stanowiące podstawę ogłoszenia upadłości spółdzielni.

Przesłanką formalną ogłoszenia upadłości spółdzielni, jest zgłoszenie do właściwego sądu przez jej zarząd (§ 4 art. 87 ustawy) likwidatorów (art. 88 ustawy), właściwy centralny związek (art. 89 § 1 ustawy) lub przez wierzycieli (art. 4 § 1 pr. upadł. w związku z art. 89 § 1 ustawy oraz art. 89 § 2 ustawy) wniosku o ogłoszenie upadłości.

W myśl art. 87 § 4 i art. 88 zarówno zarząd, jak i likwidatorzy obowiązani są „niezwłocznie po stwierdzeniu niewypłacalności spółdzielni” zgłosić (złożyć) do sądu wniosek o ogłoszenie upadłości. W toku zaś normalnej likwidacji likwidatorzy mogą złożyć podanie „o otwarcie postępowania układowego”. Zgodnie z art. 9 pr. upad. we wniosku należy podać imiona i nazwiska oraz miejsce zamieszkania „reprezentantów (...) osoby prawnej” (członków zarządu lub likwidatorów), miejsce, w którym znajduje się przedsiębiorstwo lub inny majątek dłużnika, oraz okoliczności uzasadniające wniosek i ich uprawdopodobnienie. Ponadto należy dołączyć do wniosku bilans „majątku i spis wierzycieli” (lub uzasadnić ich niezłożenie) oraz wyciąg z rejestru spółdzielni. Jeżeli wniosek zgłasza wierzyciel, obowiązany jest ponadto „uprawdopodobnić swoją wierzytelność”.²⁰

Ustawa z 1961 r. nie określa terminu zgłoszenia przez zarząd lub likwidatorów wniosku, zachowuje natomiast określenie ustawy z 1920 r., iż ma to nastąpić „niezwłocznie” po uchwale walnego zgromadzenia lub centralnego związku „o postawieniu spółdzielni w stan upadłości” (art. 87 § 3 i 4) bądź też „po stwierdzeniu niewypłacalności spółdzielni” (art. 88). Artykuł 5 § 2 pr. upadł. ustanawia obowiązek zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości w ciągu dwóch tygodni „od dnia zaprzestania płacenia długów” lub „od dnia ujawnienia, że majątek (...) osoby prawnej nie wystarcza na zaspokojenie długów”. Zachowanie w nowej ustawie określenia „niezwłocznie” jest wzorowane na ustawach austriackiej z 1873 r. i niemieckiej z 1868 r.²¹ W świetle § 2 art. 5 pr. upadł. owa „niezwłoczność” nie może przekraczać dwóch tygodni.²²

¹⁹ Z punktu widzenia procesowego „masa upadłości” jest osobnym podmiotem prawnym wyposażonym w zdolność prawną (J. Jodłowski — W. Siedlecki: *Postępowanie cywilne — część ogólna 1958 r.*), a z punktu widzenia prawa materialnego masa upadłości nie jest „podmiotem, lecz przedmiotem prawa” (Jw. poz. 2, s. 41 i 51).

²⁰ Jw. poz. 10, s. 64 („dłużnik w zasadzie nie potrzebuje uwiarygodnić swej niewypłacalności”).

²¹ Jw. poz. 12 („unverzüglich”) i poz. 13; prawo niemieckie wprowadziło określenie „ohne schuldhafte Zögern, spätestens aber drei Wochen nach eintritt des Zahlungsunfähigkeit” (§ 99 ust. 1).

²² Komentarz do Kod. handl. (T. Dziurzyński, Z. Fenichel i M. Honzátko z 1935 r., s. 419): „Bezwłocznie, tzn. bez niepotrzebnej zwłoki, naturalnie z zachowaniem formalności przepisanych ustawą lub umową do zwołania walnego zgromadzenia”.

2. Możliwość sanacji spółdzielni w drodze uchwały walnego zgromadzenia, zobowiązującej „członków do wczesniejszego wpłacenia udziałów, niż to przewiduje statut” (art. 58 ust. 2 ustawy z 1920 r. i art. 60 § 2 ustawy z 1961 r.), wskazuje na to, że obowiązek zwołania walnego zgromadzenia spółdzielni istniał również w razie niewypłacalności uregulowanej w art. 85 ustawy z 1920 r. (art. 87 § 1 ustawy z 1961 r.). Wydaje się, że w dążeniu do usunięcia wątpliwości w tym zakresie połączono dwa odrębne w poprzedniej ustawie artykuły (85 i 86 z 1920 r.) w jeden art. 87, treść więc § 3 art. 87 dotyczyłaby § 1 i 2.²³

Obowiązek uprzedniego zwołania walnego zgromadzenia przed zgłoszeniem wniosku o ogłoszenie upadłości dotyczy tylko spółdzielni jako upadłego dłużnika. Wierzyciele jej mogą zgłosić taki wniosek z mocy art. 4 § 1 pr. upadł. bez względu na niezwołanie walnego zgromadzenia spółdzielni. Wynika to również z treści art. 89 odsyłającego w § 1 do „przepisów prawa upadłościowego” osoby, której z mocy tych przepisów przysługuje prawo zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości, a w § 2 daje wierzycielowi prawo zgłoszenia takiego wniosku „pomimo uchwały walnego zgromadzenia spółdzielni o dalszym jej istnieniu”. Jest to przejaw niezależnienia wierzycieli od spółdzielni. Uprawnienia z art. 4 § 1 pr. upadł. „nie mogą się wierzyciele skutecznie zrzec z góry w sposób ogólnikowy”, natomiast konkretne zrzeczenie się ze strony poszczególnych wierzycieli jest możliwe.²⁴

Termin do zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości przez spółdzielnię (zarząd lub likwidatorów) i przez centralny związek należy liczyć od daty uchwały walnego zgromadzenia „o postawieniu spółdzielni w stan upadłości” lub od daty doręczenia spółdzielni negatywnej decyzji centralnego związku co do dalszego istnienia spółdzielni (art. 87 § 4). W „spółdzielni będącej w stanie likwidacji” zwoływanie walnego zgromadzenia nie jest przewidziane, wobec czego termin ten należy liczyć od daty stwierdzenia niewypłacalności spółdzielni (art. 88). Niezwłoczność zwołania walnego zgromadzenia uzależniona jest od spełnienia następujących warunków: a) sporządzenia bilansu odpowiadającego wymogom prawnym; bilans ten musi być wyłożony „w lokalu spółdzielni co najmniej na 14 dni przed terminem walnego zgromadzenia”, na którym ma być podjęta uchwała co do dalszego istnienia spółdzielni (art. 58), b) zachowania przewidzianych statutem terminów do zgłaszania żądań co do „zamieszczenia oznaczonych spraw na porządku obrad walnego zgromadzenia” oraz do zawiadomienia członków i właściwego centralnego związku „o czasie, miejscu i porządku obrad walnego zgromadzenia” (art. 36 § 1 i 2).

Z treści paragrafu 3 art. 87 wynika, że walne zgromadzenie nie może podjąć uchwały „o dalszym istnieniu spółdzielni”, jeżeli nie „wskazuje” w tej uchwałie na środki „umożliwiające wyjście jej ze stanu niewypłacalności”. Jeżeli takich środków nie wskaże, może podjąć wyłącznie uchwałę zobowiązującą zarząd spółdzielni do tego, aby „niezwłocznie zgłosić do sądu wniosek o ogłoszenie upadłości” (art. 87 § 4), w przeciwnym bowiem razie uchwała narusza przepis art. 87 § 3 i dlatego nie może być zatwierdzona przez centralny związek.

Przepis art. 88 w odniesieniu do spółdzielni będącej w stanie likwidacji przewiduje możliwość złożenia do sądu podania o otwarcie postępowania układowego. Tylko więc w tym zakresie mają zastosowanie do spółdzielni przepisy prawa o po-

²³ Jednakże już starałem się wyżej wykazać, że brak zsynchronizowania treści art. 60 z art. 87 oraz wadliwa konstrukcja § 2 art. 87 ustawy z 1961 r. wskazuje na możliwość zastosowania § 3 art. 87 tylko w razie istnienia niewypłacalności.

²⁴ Jw. poz. 4, s. 14.

stępowaniu układowym.²⁵ Wskazuje na to brak powołania się na to prawo w art. 94; ponadto w myśl art. 25 ustawy członkostwo spółdzielni będącej w toku likwidacji „przedłuża się o czas trwania postępowania układowego”. Poza tym spółdzielnia w razie istnienia przyczyn do ogłoszenia upadłości nie ma prawa zawierania układu z wierzycielami w celu zapobieżenia ogłoszeniu upadłości, lecz może to zrobić dopiero w toku postępowania upadłościowego „po ustaleniu przez sędziego-komisarza listy wierzytelności” (art. 171 pr. upadł.), pod warunkiem zapewnienia zaspokojenia „wierzycieli uprzywilejowanych i wierzycieli masy upadłości” (art. 174 pr. upadł.).²⁶

W myśl art. 1 pr. o postępowaniu ukł. spółdzielnia będąca w toku likwidacji, w razie zaprzestania płacenia długów wskutek wyjątkowych i niezależnych od niej przyczyn oraz w razie przewidywania z tych przyczyn zaprzestania płacenia długów w najbliższej przyszłości, „może żądać otwarcia postępowania celem zawarcia układu z wierzycielem”. Z przepisu tego — w związku z treścią art. 88 ustawy — wynika, że likwidatorzy mają obowiązek złożenia podania o otwarcie postępowania układowego w razie istnienia tych „wyjątkowych” okoliczności. Ustawa w art. 87 i 88 wkłada obowiązek zwołania walnego zgromadzenia i zgłoszenia do sądu wniosku nie na poszczególnych członków zarządu, lecz na zarząd spółdzielni, jako na jej kolegialny organ, oraz na likwidatorów. Jeżeli jest ich kilku, powinni działać w myśl art. 78 § 2 kolegialnie. Tak w jednym, jak i w drugim wypadku powinny współdziałać przynajmniej dwie osoby z ramienia zarządu (art. 47 § 1) lub dwaj likwidatorzy.

3. Ustawowe ograniczenie odpowiedzialności członków spółdzielni za jej zobowiązania tylko do wysokości zadeklarowanych udziałów oraz duże zaangażowanie finansowe państwa w działalności spółdzielni uzasadniają konieczność szczególnej ochrony majątku spółdzielni. Przejawem tej ochrony jest między innymi obowiązek zapobiegania dalszej działalności spółdzielni niewypłacalnej lub zagrożonej niewypłacalnością wskutek nadmiernego zadłużenia.

Obowiązek ten spoczywa przede wszystkim na organach zarządzających spółdzielnią, a zwłaszcza na zarządzie i likwidatorach. Dopuszczenie przez zarząd do dalszej działalności spółdzielni, w której straty bilansu już przewyższyły jej fundusze własne, i niezwołanie „niezwłocznie” walnego zgromadzenia uzasadniają odpowiedzialność cywilną członków zarządu za wyniki w dalszej działalności spółdzielni straty — na podstawie art. 51 — z umowy, a więc wobec spółdzielni, a nie wobec jej wierzycieli.

Również dopuszczenie przez zarząd do dokonywania wypłat po istnieniu niewypłacalności, a przed uchwałą walnego zgromadzenia, może uzasadniać odpowiedzialność cywilną członków zarządu. Taka wypłata, dokonana ze świadomością o istnieniu niewypłacalności spółdzielni, stanowi czyn niedozwolony, uzasadnia przeto odpowiedzialność członków zarządu z art. 134 i nast. k.z. wobec wierzycieli za pełne wyrównanie dokonanej wypłaty oraz wynikłych z niej kosztów windykacyjnych i innych.

²⁵ Rozp. Prezydenta Rzplitej z dnia 24.X.1934 r. (Dz. U. Nr 93, poz. 836).

²⁶ Dalsze warunki dopuszczalności układu wobec ukrywającego się upadłego i prawomocnego skazania go za przestępstwo związane z upadłością (art. 173 pr. upadł.), w związku z działaniem na szkodę wierzycieli (art. 273—285 k.k.), nie mają zastosowania do spółdzielni, która działała przez swoje organy, a „skazanie reprezentanta osoby prawnej za przestępstwo określone w art. 173 pkt 2” nie przeszkadza dopuszczeniu do układu, bo „reprezentant nie jest upadły” (jw. poz. 4, s. 551).

W myśl art. 5 § 2 pr. upadł., w razie niewykonania przez reprezentanta osoby prawnej obowiązku złożenia wniosku o zgłoszeniu upadłości w ciągu 2 tygodni „od dnia zaprzestania płacenia długów” lub „od dnia ujawnienia, że majątek (...) nie wystarcza na zaspokojenie długów”, reprezentant odpowiada za szkodę wyrządzoną przez to wierzycielowi, a kilka osób odpowiada solidarnie. Przepisy § 2 i 3 art. 5 pr. upadł. dotyczą również członków zarządu (likwidatorów). Powinni oni zgłosić wniosek kolegiально jako zarząd „niezwłocznie” po prawomocnej uchwale walnego zgromadzenia (art. 87 § 4), likwidatorzy zaś obowiązani są zgłosić wniosek „niezwłocznie po stwierdzeniu niewypłacalności” (art. 88), nie później jednak niż w okresie dwóch tygodni, określonym w § 2 art. 5 pr. upadł. Roszczenia powyższe należą do masy upadłości i dlatego wierzyciele powinni je zgłosić w postępowaniu upadłościowym (art. 59 pr. upadł.).²⁷

W myśl art. 20 pr. upadł. upadły traci „z mocy samego prawa” zarząd nad swym majątkiem z dniem ogłoszenia postanowienia sądu o upadłości. Czynności więc upadłego dokonane przed tą datą z osobami trzecimi będącymi w dobrej wierze są w zasadzie ważne — z wyjątkami przewidzianymi w art. 53 i 54 pr. upadł.²⁸

W razie uzyskania przez osobę trzecią „niesłusznie korzyści”, w powyższych warunkach odpowiadałaby ona tylko na podstawie niesłusznego wzbogacenia (art. 123 i nast. k.z.).

4. Ustawa nie przewiduje ani uprawnienia, ani obowiązku rady do zgłaszania wniosku o ogłoszenie upadłości czy też do bezpośredniego zwoływania w tej sprawie walnego zgromadzenia. Z zawartego jednak w art. 40 ustawy obowiązku rady nadzorowania i kontrolowania „działalności zarządu spółdzielni oraz czuwania” nad wykonaniem jej zadań statutowych wynika, że nie tylko zarząd, ale również i rada powinna znać dokładnie sytuację gospodarczą spółdzielni i niezwłocznie po powstaniu niewypłacalności ma obowiązek zażądać od zarządu zwołania walnego zgromadzenia (art. 35 § 3 pkt 1) lub dokonać tego we własnym zakresie (art. 35 § 4), przy czym odpowiedni wniosek złożyłby centralny związek (art. 89 § 1) po zawiadomieniu go o porządku obrad walnego zgromadzenia, w którym powinna być ujęta kwestia upadłości (art. 36 § 1 ustawy).

Ustawa nie reguluje kwestii wpływu skwitowania, udzielonego organom spółdzielni, na szkodę wynikłą dla spółdzielni wskutek niezgłoszenia na czas wniosku o ogłoszenie upadłości spółdzielni. W stosunku do spółek z ogr. odp. (art. 295 k.h.) i akcyjnych (art. 478 k.h.), w razie upadłości spółki „osoby zobowiązane do naprawienia szkody nie mogą powoływać się na uchwałę walnego zgromadzenia” zwalniającą ich od tej odpowiedzialności. Roszczenia odszkodowawcze względem członków organów spółdzielni w tym przedmiocie w okresie upadłości są oparte przeważnie na przepisie art. 5 pr. upadł., a więc przystępują one bezpośrednio

²⁷ W zakresie postępowania dowodowego przy odpowiedzialności z art. 5 pr. upadł. wierzyciele obowiązani są wykazać związek przyczynowy między poniesioną przez nich szkodą a zaniechaniem obowiązku przez zarząd. Treść § 3 art. 5 pr. upadł. wskazuje na to, że zaniechanie to obciąża i członków zarządu, i spółdzielnię, która „jest obowiązana do naprawienia szkody wyrządzonej z winy jej organu” w myśl art. 134 k.z. (art. 877 proj. k.c.).

²⁸ Zgodnie z judykaturą francuską warunkiem zaskarżenia czynności dłużnika było „działanie w złej wierze celem wyrządzenia szkody” (Civ. 18 grudnia 1893.D.94.1.263 — zob. Litauer: Prawo cywilne. 1929, s. 504., teza 10 do art. 1167 K.N.; patrz też Peiper: Kodeks zobowiązań, 1934, s. 370; co do upadłości judykatura francuska zajmowała stanowisko, że „akty zdziałane z upadłym przez osoby trzecie dobrej wiary, gdy upadły jeszcze zarządzał swymi dobrami, są ważne (...)”.

wierzycielom, którzy nie mają wpływu na podjęcie przez walne zgromadzenie uchwały o udzieleniu zarządowi i radzie skwitowania, nie może ona ich zatem wiązać.²⁹

Niezależnie od roszczeń w stosunku do członków organów spółdzielni (zarząd, likwidatorzy, rada) za spowodowanie przez nich szkody wskutek bezprawnych wypłat przed zgłoszeniem wniosku o ogłoszenie upadłości spółdzielni — przepisy prawa upadłościowego przewidują bezskuteczność takich czynności z mocy samego prawa „w stosunku do masy upadłości” (art. 53 i 54 pr. upadł.) lub ich zaskarżalności (art. 55 pr. upadł.) na podstawie art. 56—58 pr. upadł. oraz odpowiednio art. 288—293 k.z.

W myśl art. 288 § 2 k.z. podstawą zaskarżenia takich czynności jest wykazanie, że wierzyciele ponieśli szkodę, gdyż pozostały majątek spółdzielni nie wystarcza na pełne zaspokojenie ich wierzytelności (podstawa przedmiotowa), po stronie zaś spółdzielni, zasądowanej przez jej organy, i osoby trzeciej powinna istnieć świadomość możliwości pokrzywdzenia wierzycieli (podstawa podmiotowa). Prawo polskie nie wymaga bezpośredniego zamiaru pokrzywdzenia wierzyciela.³⁰

5. Ustawa z 1961 r. nie zawiera przepisu o odpowiedzialności karnej za niezgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości (odpowiednika art. 124 ustawy z 1920 r.), należy więc przyjąć, iż jedynie niewykonanie tego obowiązku przez członków organów spółdzielni z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli podlega karze z art. 277 w związku z art. 285 k.k. Członek organu nie może skutecznie bronić się tym, że nie on, lecz pozostali członkowie ponoszą winę za wynikłą szkodę. W takiej bowiem sytuacji każdy z członków ma obowiązek zawiadomić „niezwłocznie” o niewypłacalności spółdzielni lub o groźbie jej powstania właściwy centralny związek, któremu art. 89 § 1 ustawy przyznaje prawo zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości.³¹

6. W myśl art. 8 pr. upadł. właściwość miejscową sądu określa siedziba spółdzielni jako dłużnika, sądem zaś rzeczowo właściwym do ogłoszenia upadłości i prowadzenia postępowania upadłościowego jest sąd powiatowy (§ 2 art. 8 pr. upadł. w brzmieniu po nowelizacji z 1950 r. — Dz. U. Nr 38, poz. 349). Prawo upadłościowe reguluje, jakie sprawy są rozpoznawane w postępowaniu upadłościowym w składzie trzech sędziów (art. 66 § 3 pr. upadł.), w pozostałych zaś sprawach orzeka sędzia-komisarz jednoosobowo; normy kompetencyjne w tym zakresie mają charakter *iuris cogentis*, naruszenie więc ich uzasadnia — w razie zaskarżenia

²⁹ Zagadnienie skuteczności uchwały w tym zakresie należy rozważać z punktu widzenia podstaw prawnych odpowiedzialności (w szczególności art. 51 ustawy, stanowiącego *iuris cogentis*), a ponadto wiąże się ono z kwestią uznania uchwały walnego zgromadzenia członków za czynność prawną. W naszej doktrynie Dr M. Piekarski zajmuje stanowisko, iż uchwała taka, podjęta w ramach statutowych kompetencji, jest czynnością prawną (NP 12/60, s. 169 i nast. 10/62, s. 1286 i nast.). M. Gersdorf zajął przeciwne stanowisko, powołując się w tej mierze na opinię prof. St. Wróblewskiego (NP 2/62, s. 196 i nast.). Prof. A. Wolter podkreśla, iż uchwały kolektywnych organów osób prawnych nie są umowami, lecz „szczególnym rodzajem czynności prawnych”, o ile zmierzają do wywołania skutków prawnych (Prawo cywilne część ogólna, 1963, s. 210). Zagadnienie to wymaga szczegółowych studiów.

³⁰ Jw. poz. 2, s. 73.

³¹ Przepis uprawniający związek do zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości był konieczny w ustawie i był przewidziany w projekcie opracowanym w 1935 r. przez dra A. Woltera (Z. Targowski: Rada Spółdzielcza, 1936 r., s. 61 i 62).

— nieważność postępowania opartą na sprzecznym z przepisami prawa składzie sądu orzekającego.

Spory syndyka masy upadłości spółdzielni z jednostkami gospodarki uspołecznionej podlegają rozpoznaniu przez komisje arbitrażowe. Kompetencja komisji arbitrażowych w tych sporach wynika z faktu objęcia przedsiębiorstw jednostek gospodarki uspołecznionej „systemem finansowym Państwa”,³² a nie z faktu reprezentowania przez syndyka masy upadłości spółdzielni „w stosunku do osób trzecich”³³. Natomiast wszystkie wierzytelności istniejące przed ogłoszeniem upadłości (również wierzytelności jednostek gospodarki uspołecznionej) mogą być dochodzone w trybie art. 150 i nast. pr. upadł.

Toczące się postępowanie egzekucyjne, wszczęte przed ogłoszeniem upadłości przeciwko upadłemu, „będzie zawieszane z ogłoszeniem upadłości”, zostanie zaś „umorzone z mocy samego prawa po uprawomocnieniu się postanowienia o ogłoszeniu upadłości” (art. 62 § 1 pr. upadł.).

III. Stanowisko organów spółdzielni i syndyka w postępowaniu upadłościowym

Prawo upadłościowe reguluje sposób przeprowadzania „egzekucji uniwersalnej” do majątku dłużnika, gdy majątek ten nie wystarcza na zaspokojenie długów. Przepisy dotyczące postępowania upadłościowego są uzupełniane „odpowiednio” przepisami k.p.c. (art. 67 pr. upadł.), tzn. należy je „zastosować (...) zgodnie z duchem przepisów o upadłości, i to tak, aby nie pozostawały w sprzeczności z pokrewnymi normami postępowania upadłościowego”³⁴, które również jest prawem procesowym, mimo że prawo upadł. zawiera również normy prawa materialnego.³⁵ Uzupełniają je przepisy kodeksu zobowiązań, kodeksu handlowego, przepisów ogólnych prawa cywilnego i inne.

1. Przepis art. 91 ustawy głosi, że działalność zarządu spółdzielni i innych jej organów podczas postępowania upadłościowego ograniczona jest przez przepisy prawa upadłościowego. W postępowaniu upadłościowym zastępuje spółdzielnię wyłącznie zarząd w wypadkach przewidzianych przez prawo upadłościowe, które daje zarządowi spółdzielni możliwość pośredniego wpływania na zarządzanie majątkiem spółdzielni.

Rola pozostałych organów spółdzielni (rada, walne zgromadzenie członków) jest ograniczona.³⁶ Rada nie ma prawa reprezentowania spółdzielni na zewnątrz. W szczególności nie ma legitymacji czynnej do zaskarżania postanowień sądu.³⁷ Obowiązkiem jednak rady jest nadzorowanie i kontrolowanie zarządu, który jest obowiązany składać radzie bieżące sprawozdania o sytuacji majątkowej spółdzielni (art. 40 i 41 ustawy) i w ten sposób chronić interesy jej członków, jako warunkowych wierzycieli z tytułu udziałów członkowskich.³⁸

³² OSPIKA Nr 7—8 z 1958 r., teza 187, s. 422.

³³ OSN z. I z 1954 r., teza 21, s. 65.

³⁴ Jw. poz. 4, s. 254.

³⁵ Jw. poz. 19.

³⁶ Jw. poz. 3, s. 124.

³⁷ OSP poz. 136/38.

³⁸ W. Jenner: Kodeks spółdzielczy, 1926, s. 110.

2. Syndyk z mocy samego prawa obejmuje — z chwilą ogłoszenia upadłości — zarząd majątkiem upadłego i przeprowadza jego likwidację (art. 20 i 90 pr. upadł.), obejmuje więc w tym zakresie wszystkie kompetencje zarządu i rady spółdzielni (art. 41 i 44 ustawy). Syndyk reprezentuje również interesy wierzycieli, którzy mają nader ograniczoną możliwość wpływania na tok postępowania upadłościowego prowadzonego przez sędziego-komisarza i sąd.

Prawo upadłościowe przyznaje syndykowi uprawnienia, w których wykonaniu podlega on jedynie kierownictwu i nadzorowi sędziego-komisarza. Na czynności te w zasadzie nie mają decydującego wpływu ani upadły, ani jego wierzyciele poza nielicznymi wyjątkami. Syndyk obowiązany jest uzyskać zezwolenie sędziego-komisarza na niektóre swoje czynności (art. 87 § 3, 132 i 140 pr. upadł.).

Za zaniedbywanie swych obowiązków syndyk może być ukarany dyscyplinarnie upomnieniem i grzywną lub może być odwołany ze swego stanowiska (art. 100 i 101 pr. upadł.). Syndyk chroni również interesy upadłego i wierzycieli w toku postępowania upadłościowego. Prawo upadłościowe przewiduje jego udział w rozprawach i posiedzeniach sądu w charakterze strony (art. 137, 149, 165 i in.) i daje mu możliwość podnoszenia zarzutów (np. art. 208), składania sprzeciwu (art. 162 § 2) oraz innych środków odwoławczych (art. 31 § 2). Syndyk odpowiada cywilnie wobec członków spółdzielni i jej wierzycieli „za szkodę wyrządzoną niesumiennym pełnieniem obowiązków” (art. 102 pr. upadł.) na podstawie art. 134 i następnych k.z. — niezależnie od ewentualnej odpowiedzialności karnej (art. 273—285 k.k.). Taką samą odpowiedzialność ponosi też zarządca odrębnej części majątku upadłego, sprawującego „swoje czynności pod nadzorem syndyka” (art. 91 pr. upadł.).

Przyznanie syndykowi uprawnień strony w postępowaniu przed sądem (sędzią komisarzem) w toku postępowania upadłościowego wskazuje na to, że syndyk nie jest organem sądu, lecz jest „samoistnym organem postępowania upadłościowego”³⁹, którego i obowiązki, i uprawnienia ściśle określają bezwzględnie obowiązujące przepisy prawa upadłościowego, przy czym niektóre z tych przepisów wymagają do podjęcia przez syndyka czynności bądź zezwolenia rady wierzycieli (art. 131), bądź zezwolenia sędziego komisarza (art. 87 § 1 art. 98) — w stosunku do członków zarządu spółdzielni (art. 115 § 1 i in.) — bądź też sądu (art. 114 — dłuższe niż 3-miesięczne prowadzenie przedsiębiorstwa i art. 123 — zaliczki na poczet wynagrodzenia syndyka).

Prawo upadłościowe nie ogranicza sądu w kwestii wyboru osoby syndyka. Treść jednak przepisu art. 20 pr. upadł. wskazuje na to, że nie może być wyznaczony syndykiem upadły, a w stosunku do osoby prawnej (spółdzielni) — członek jej zarządu i likwidator (art. 85 pr. upadł.), co jest uzasadnione osobistym ich związaniem ze spółdzielnią, a zwłaszcza z ich ewentualną osobistą odpowiedzialnością z art. 51 i 85 ustawy, art. 5 pr. upadł. oraz art. 134 i nast. k.z.

Brak przepisu uprawniającego sąd do wyznaczenia syndykiem osoby prawnej. Nie może to dziwić, gdyż z określenia odpowiedzialności syndyka w art. 100 — 102 pr. upadł. wynika, że funkcję tę może pełnić tylko osoba fizyczna.

³⁹ Jw. poz. 4, s. 335.